

УДК 159.922.761:159.923.2:316.772.4

А.В. Турубарова

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНИХ ЯКОСТЕЙ ПІДЛІТКІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ ЗАСОБОМ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНОГО ТРЕНІНГУ

Стаття присвячена проблемі розвитку комунікативних якостей підлітків із порушеннями опорно-рухового апарату засобом корекційно-розвивального тренінгу.

Ключові слова: комунікативні якості, корекційно-розвивальний тренінг, підлітки, порушення опорно-рухового апарату, спілкування.

І. Вступ

Більшість психологічних досліджень у галузі спілкування (Б. Ананьєв, В. Бехтерев, А. Бодальов, Л. Виготський, І. Кон, О. Леонтьєв та ін.) підкреслюють важливість комунікативних якостей для розвитку особистості підліткового віку, розкривають складну структуру процесу міжособистісного спілкування та шляхи його розвитку.

Якщо мова йде про цілеспрямований розвиток комунікативних навичок дітей із фізичними вадами, то цю проблему вивчають такі вчені, як: Є. Клопота, В. Козьявкін, М. Матвєєва, О. Романенко, В. Синьов, О. Хохліна та ін. Проблема розвитку комунікативних якостей підлітків із порушеннями опорно-рухового апарату набуває специфічного характеру внаслідок особливостей психофізичного розвитку дітей. У зв'язку із цим особливо актуальною стає проблема розробки та впровадження в систему сучасної спеціальної шкільної освіти методів активного соціально-психологічного навчання у межах тренінгової програми розвитку комунікативних якостей підлітків із порушеннями опорно-рухового апарату.

Унаслідок складності та різноманітності фізичних дефектів і характеру їх прояву, а також своєрідних рис особистості, перед психологом спеціальної школи постає досить складне завдання. Воно полягає у розробці й організації методів активного соціально-психологічного навчання у межах психокорекційної програми розвитку комунікативних якостей. Ця програма має будуватися на основних принципах та розроблена відповідно до ряду особливостей, що висувують до психолога в роботі з підлітками, котрі мають порушення опорно-рухового апарату.

Стосовно показань до застосування групової форми роботи з підлітками О. Істратова та Т. Ексакусто [1] відзначають, що ця робота показана при порушеннях у сфері міжособистісних відносин (зайва сором'язливість, скутість і невпевненість у спілкуванні тощо). Розглядаючи основи моделювання рольових ігор, Л. Терлецька зазначає: "Тренінг партнерського спілкування, зокрема його рольові ігри, надають учасникам можливість вийти за межі своїх життє-

вих сценаріїв та подивитися на себе у ситуаціях різних сценаріїв, що імітують поведінку інших людей" [3, с. 16]. На сьогодні розвиток комунікативних якостей підлітків із порушеннями опорно-рухового апарату потребує їх цілеспрямованого формування, а саме таких, як експресивно-мовленнєві, соціально-перцептивні й інструментальні. У зв'язку із цим запропонований корекційно-розвивальний тренінг для підлітків із порушеннями опорно-рухового апарату є на сьогодні актуальним та відповідає вимогам часу.

Ряд учених, які займаються проблемами спілкування (О. Брус, В. Лабунська, Ю. Менджеріцька) [2], відзначають, що хоча більшість програм соціально-психологічного тренінгу направлена на поведінкову сферу спілкування, проте авторами розроблених та реалізованих програм активного соціально-психологічного навчання фіксуються факти комплексних особистісних змін учасників груп. До таких особистих характеристик відносять підвищення відкритості, товариськості, незалежності, рефлексії своєї й чужої поведінки, зниження рівня тривожності, підвищення адекватності самооцінки, розвиваються комунікативні вміння та навички тощо. Також важливим моментом активного соціально-психологічного навчання є вивчення динаміки різних компонентів соціально-перцептивної сфери (уявлення, образи, стереотипи сприйняття).

Теоретико-методологічною основою тренінгу комунікативних якостей підлітків із порушеннями опорно-рухового апарату є соціально-психологічні та психологічні критерії характеристики суб'єктів ускладненого й неускладненого спілкування В. Лабунської [2]. Учена [2] виокремлює п'ять груп характеристик спілкування, а саме: експресивно-мовленнєва, соціально-перцептивна, ставлення-звертання, уміння та навички організації взаємодії, умови спілкування. Експресивно-мовленнєві якості передбачають наявність і характер вербальних та невербальних проявів. Наприклад, візуальний контакт, експресія обличчя, проксемика, такесика тощо. Соціально-перцептивні якості являють собою шаблонність сприйняття партнера, оцінювання його почуттів та настрою, співвідношення дій і вчинків партнера з його особистісними якостями тощо. Інструментальні – вміння та навички парт-

нерів щодо організації взаємодії, наприклад, невміння партнера вчасно вийти із спілкування, аргументувати свої зауваження та побажання, прагнення посісти в спілкуванні головну позицію, робити висновки про партнера на основі його зовнішності, ставлення партнерів один до одного, а також уявлення про такі характеристики спілкування, як кількість партнерів, їх вік, стать, соціальний статус тощо. Сукупність вищенаведених комунікативних якостей спілкування та їх особливості становлять той або інший "портрет партнера спілкування" [2].

Автор [2] також зазначає, що суб'єкта ускладненого спілкування відрізняє, по-перше, низький рівень деяких соціально-перцептивних здібностей: розуміння іншої людини, емпатії, ідентифікації, психологічної проникливості, що передбачає миттєве усвідомлення проблем у процесі міжособистісного спілкування та швидкий пошук їх рішення. По-друге, стосовно інтерактивної сторони спілкування, то вона розкриває особливості відносин партнерів один до одного, а саме невиразність, довгі паузи в мовленні, застигла поза та невідповідність його експресивного репертуару мовленнєвій поведінці суб'єкта ускладненого спілкування. По-третє, комунікативна сторона спілкування конкретного суб'єкта характеризується низьким потенціалом комунікативного впливу, невмінням обрати адекватну форму повідомлення, нездатність створити зворотний зв'язок.

Розглядаючи принципи психокорекційної групової роботи психолога спеціальної школи з підлітками, що мають порушення опорно-рухового апарату, можна виокремити три групи:

1. Принципи психокорекційної роботи – принцип комплексності психокорекційної роботи, що передбачає: групову роботу з підлітками у формі психокорекційного тренінгу; роботу з педагогами, які працюють у цьому класі у формі психолого-педагогічних рекомендацій; роботу з батьками дитини у формі методичних рекомендацій; принцип індивідуального підходу до дитини в контексті її вікового розвитку; принцип підходу в психокорекційній роботі до кожного підлітка як до особистості, яка потребує корекції свого розвитку до оптимальної норми та діяльний принцип здійснення корекції, що передбачає врахування інтимно-особистісного спілкування як провідної діяльності підліткового віку, котра найбільшою мірою сприяє розвитку дитини у цьому періоді онтогенезу.

2. Загальні принципи групової роботи: "тут і тепер", персоніфікації висловлювань, наголошування мови почуттів, активності, довірливого спілкування, гетерогенності, конфіденційності та спрямованості на практичне застосування результатів.

3. Вузькоспеціалізовані принципи групової роботи з підлітками, що мають фізичні вади: ненасилля спілкування – будь-який примус з боку учасників групової ро-

боти створює внутрішній бар'єр у відносинах між підлітком та групою; позитивний характер зворотного зв'язку, що є надійним засобом допомоги підлітку із фізичними вадами в подоланні сором'язливості та знятті напруження; мінімізація лабілізації та її опосередкованість, щоб не сприяти зміцненню внутрішніх бар'єрів підлітків, зниженню їх самооцінки та підвищенню тривожності; принципи образності та вільного простору.

Враховуючи особистісні риси, необхідні для групової психокорекційної роботи, виходячи з особливостей вікової групи й специфіки її психофізичного розвитку, для успішної організації та проведення психологічного тренінгу з підлітками, що мають порушення опорно-рухового апарату, психолог має володіти:

1. Знанням закономірностей розвитку психіки підлітків, бути ознайомленим з їх потребами, цінностями, для того, щоб виступати для них релевантним, тобто відповідати їх потребам та співвідносити з їх реальним життєвим досвідом.

2. Спеціальними знаннями й уміннями, необхідними для проведення такої роботи, а саме специфіки роботи із цією віковою категорією з певними психофізичними порушеннями.

3. Психологічними рисами, що сприяють такій роботі психолога, зокрема: високий рівень соціального інтересу, тобто бажання й здатність допомагати іншим людям; відкритість новому досвіду; чутливість до переживань інших людей; рольова гнучкість, здатність уживатися в різні ролі з урахуванням поточної ситуації; високий рівень саморегуляції; уміння активно слухати; врівноваженість, терплячість до фрустрацій та ситуацій невизначеності.

Мета тренінгу – формування комунікативних якостей у підлітків із порушеннями опорно-рухового апарату. Завдання тренінгу: 1. Усвідомлення складових суб'єкт-суб'єктного ускладненого спілкування, основних складових комунікативних навичок особистості й актуалізація власних потенційних комунікативних можливостей. 2. Розвиток таких комунікативних якостей: експресивно-мовленнєвих, соціально-перцептивних та інструментальних. 3. Створення модельних ситуацій (шкільних, сімейних і позашкільних) та закріплення у них набутих комунікативних якостей.

Загальна інформація: кількість учасників тренінгу – 6–8 осіб (для більш ефективного досягнення мети тренінгу); учасники – діти старшого підліткового віку; загальний час, необхідний для проведення тренінгу – 1035 хв; періодичність проведення занять – 2 рази на тиждень; тривалість заняття – 40–45 хв (внаслідок швидкої фізичної та розумової втоми, зниження концентрації уваги дітей); тренінгове приміщення – простора кімната, стільці (за кількістю учасників і тренера), розміщені в центрі кімнати по колу, дошка; кількість занять – 24; методи: інтерактивні – рольова гра, робота в

парах, обговорення вправ, дискусії; арттерапевтичні – малювання, візуалізація; побудова тренінгу – програма розділена на

три поетапні модулі, кожен з яких являє собою завершений у змістовному і структурному аспекті елемент (таб.).

Таблиця

Структура тренінгу

Зміст занять	Тривалість, хв
Модуль 1. Рефлексивний	430
Заняття 1. Тема: "Знайомство"	40
Вправа № 1. "Привітаємося"	15
Вправа № 2. "Моє ім'я"	10
Вправа № 3. "Групові правила"	15
Заняття 2. Тема: "Ми разом"	45
Вправа № 1. "Зроби мовчки"	15
Вправа № 2. "Попроси цукерку"	20
Вправа № 3. "Побажання на останок"	10
Заняття 3. Тема: "Пізнай себе в групі"	40
Вправа № 1. "Пізнай партнера"	15
Вправа № 2. "Комунікативні якості"	15
Вправа № 3. "Моє щастя"	10
Заняття 4. Тема: "Наш настрій"	40
Вправа № 1. "Так багато добрих слів"	15
Вправа № 2. "Бажаю тобі..."	10
Вправа № 3. "Терези"	15
Заняття 5. Тема: "Труднощі у спілкуванні"	45
Вправа № 1. "Наше знайомство на вулиці"	15
Вправа № 2. "Мої труднощі у спілкуванні"	15
Вправа № 3. "Рахуємо разом"	15
Заняття 6. Тема: "Знання – сила"	45
Вправа № 1. "Слово не горобець, вилетить – не піймаєш"	15
Вправа № 2. "Твоя моя не розуміти"	20
Вправа № 3. "Вперше бачу"	10
Заняття 7. Тема: "Мої комунікативні можливості"	45
Вправа № 1. "Мої думки"	10
Вправа № 2. "Скринька"	15
Вправа № 3. "Я хочу та вирішую"	20
Заняття 8. Тема: "Я з вами"	45
Вправа № 1. "Я в незнайомій компанії"	15
Вправа № 2. "Геть самотність"	15
Вправа № 3. "На останок"	15
Заняття 9. Тема: "Моя впевнена поведінка"	40
Вправа № 1. "Впевненість та я"	10
Вправа № 2. "Страхи спілкування"	15
Вправа № 3. "Впевнені слова"	15
Заняття 10. Тема: "Прийміть мене"	45
Вправа № 1. "Я не можу без тебе"	10
Вправа № 2. "Прийми в коло"	20
Вправа № 3. "Запроси мене у гості"	15
Модуль 2. Розвивальний	345
Заняття 11. Тема: "Мої слова та жести"	40
Вправа № 1. "Побажання"	10
Вправа № 2. "Впізнай по голосу"	15
Вправа № 3. "Моя особливість"	15
Заняття 12. Тема: "Наші погляди"	40
Вправа № 1. "Люблячі погляди"	20
Вправа № 2. "Домовся поглядом"	10
Вправа № 3. "Наші погляди"	10
Заняття 13. Тема: "Мімічні етюди"	40
Вправа № 1. "Копіювання"	15
Вправа № 2. "Полярні емоції"	15
Вправа № 3. "Пара"	10
Заняття 14. Тема: "Мій партнер"	45
Вправа № 1. "Твій настрій"	15
Вправа № 2. "Чим ми схожі?"	15
Вправа № 3. "Наша подібність"	15
Заняття 15. Тема: "Я та мій партнер"	45
Вправа № 1. "Встаньте поруч"	10
Вправа № 2. "Товариськість"	15
Вправа № 3. "Зобрази товариськість"	20
Заняття 16. Тема: "Взаємодія"	45
Вправа № 1. "Вибір дистанції"	15
Вправа № 2. "Знайди предмет"	20
Вправа № 3. "Дякую за приємне заняття!"	10

Зміст занять	Тривалість, хв
Заняття 17. Тема: "Аргументи"	45
Вправа 1. "Мовна плутанина"	15
Вправа 1. "Ввічлива відмова"	15
Вправа 1. "Переконай"	15
Заняття 18. Тема: "Сприйняття один одного"	45
Вправа № 1. "Спілкування у різній площині"	15
Вправа № 2. "Геть прізвиська"	15
Вправа № 3. "Ввічливі слова"	15
Модуль 3. Закріплювальний	260
Заняття 19. Тема: "Ми партнери"	45
Вправа № 1. "Твоя поведінка"	20
Вправа № 2. "Настрій партнера"	10
Вправа № 3. "Історія про ..."	15
Заняття 20. Тема: "Наші аргументи"	40
Вправа № 1. "Аргументи партеру"	15
Вправа № 2. "Самопереконавання"	15
Вправа № 3. "Вмію слухати"	10
Заняття 21. Тема: "Моя школа"	45
Вправа № 1. "Позич підручник"	15
Вправа № 2. "Пробач мене"	15
Вправа № 3. "Підказка"	15
Заняття 22. Тема: "Моя сім'я"	45
Вправа № 1. "Заспокой брата"	15
Вправа № 2. "Бабуся та онук"	20
Вправа № 3. "Нас єднає ..."	10
Заняття 23. Тема: "У літньому таборі"	40
Вправа № 1. "Я і табір"	10
Вправа № 2. "На морі"	15
Вправа № 3. "Грибний похід"	15
Заняття 24. Тема: "До наступних зустрічей"	45
Вправа № 1. "Твої комунікативні якості"	15
Вправа № 2. "Самоаналіз"	15
Вправа № 3. "До побачення"	15

IV. Висновки

Вищезазначене дає змогу зробити такі висновки.

1. Корекційно-розвивальний тренінг є одним із провідних методів активного соціально-психологічного навчання у межах програми розвитку комунікативних якостей підлітків, що мають порушення опорно-рухового апарату.

2. Теоретико-методологічною основою корекційно-розвивального тренінгу комунікативних якостей підлітків із порушеннями опорно-рухового апарату є соціально-психологічні критерії характеристики суб'єктів ускладненого та неускладненого спілкування В. Лабунської.

3. Запропонований тренінг розвиває у підлітків із порушеннями опорно-рухового апарату експресивно-мовленнєві, соціаль-

но-перцептивні та інструментальні комунікативні якості особистості.

Список використаної літератури

1. Истратова О.Н. Справочник по групповой психокоррекции / О.Н. Истратова, Т.В. Эксакусто. – [2-е изд.]. – Ростов н/Д : Феникс, 2008. – 443 с.
2. Психология затрудненного общения: Теория. Методы. Диагностика. Коррекция : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений / В.А. Лабунская, Ю.А. Менджерицкая, Е.Д. Брус. – М. : Академия, 2001. – 288 с.
3. Терлецька Л. Основи моделювання рольових ігор у тренінгу партнерського спілкування (практикум) / Л. Терлецька // Психолог. – 2003. – № 37 (85). – С. 9–16.

Стаття надійшла до редакції 28.06.2012.

Турбарова А.В. Развитие коммуникативных качеств подростков с нарушениями опорно-двигательного аппарата средством коррекционно-развивающего тренинга

Статья посвящена проблеме развития коммуникативных качеств подростков с нарушениями опорно-двигательного аппарата средством коррекционно-развивающего тренинга.

Ключевые слова: коммуникативные качества, коррекционно-развивающий тренинг, подростки, нарушения опорно-двигательного аппарата, общение.

Turubarova A. Development of communicative skills of teenagers with locomotorium disorders by the mean of the intervention and developing training

The article deals with a problem of progress of communicative skills of teenagers with locomotorium disorders by intervention and developing training.

Key words: communicative skills, intervention and developing training, teenagers, locomotorium disorders, communication.